

Punk i novi val - glazba kao provokacija u Jugoslaviji i danas

Žugec, Ivona

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Academy of Arts and Culture in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:251:598095>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Arts and Culture in Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU
ODSJEK ZA KULTURU, MEDIJE I MENADŽMENT
SVEUČILIŠNI PREDDIPLOMSKI STUDIJ KULTURE, MEDIJA I
MENADŽMENTA

IVONA ŽUGEČ

**PUNK I NOVI VAL – GLAZBA KAO
PROVOKACIJA U JUGOSLAVIJI I DANAS**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc. dr. sc. Nebojša Lujanović

Osijek, 2023.

Sažetak

Završni rad *Punk i novi val – glazba kao provokacija u Jugoslaviji i danas* bavi se punkom i novim valom općenito, njihovom utjecaju na društvo te načinom na koji su provocirali sve društvene segmente. U radu će se definirati pojmovi punka i novog vala, proučiti njihov razvoj u svijetu i u Jugoslaviji, predstaviti njihovi najvažniji izvođači te njihova današnja prisutnost i važnost u društvu. Također, obrazložit će se pojam provokacije i kako se kroz umjetnost mogu provocirati svi aspekti društva. Objasnit će se zašto su punk i novi val smatrani buntovnim i provokativnim glazbenim pravcima te koji su izvođači provocirali društvo svojom glazbom. Zaključno, obrazložit će se postoji li danas glazbena provokacija, kako ona danas utječe na društvo i njegove pojave te postoje li i danas provokativni glazbenici u Hrvatskoj.

Cilj rada je predstaviti važnost i utjecaj punka i novog vala na danas postojeće glazbene stilove i žanrove. Nastojat će se prikazati je li glazbena provokacija i danas prisutna te koliko se ona promijenila od pojave punka i novog vala u Jugoslaviji. Također, predstaviti će se današnji izvođači koji su društveno angažirani i kroz glazbu (ili na druge načine) žele istaknuti probleme i potaknuti društvo na promjenu.

Ključne riječi: punk, novi val, provokacija, društvena angažiranost, buntovnost

Abstract

The paper *Punk and the New Wave - Music as a Provocation in Yugoslavia and Today* deals with punk and the new wave in general, their influence on society, and how they provoked all social segments. The paper will define punk and new wave, study their development in the world and Yugoslavia, and present their most influential performers and today's presence and importance in society. The concept of provocation and how all aspects of society can be provoked through art will also be explained. It will explain why punk and new wave were considered rebellious and provocative musical trends and which performers provoked society with their music. In conclusion, it will be explained whether musical provocation exists today, how it affects society and its phenomena, and whether there are still provocative musicians in Croatia today.

The paper presents the importance and influence of punk and new wave on today's musical styles and genres. We will show whether musical provocation is still present today and how much it has changed since the appearance of punk and the new wave in Yugoslavia. Today's socially engaged performers who, through music (or in other ways), want to highlight problems and encourage society to change will also be presented.

Key words: punk, new wave, provocation, social involvement, rebelliousness

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
AKADEMIJA ZA UMJETNOST I KULTURU U OSIJEKU

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja _____ potvrđujem da je moj _____ rad
diplomski/završni
pod naslovom _____

te mentorstvom _____

rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranog rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog/diplomskog rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanove.

U Osijeku, _____

Potpis

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Punk – glazbeni bunt	2
2.1. Karakteristike i povijest punka	2
3. Novi val – eksperimentiranje i imidž	5
3.1. Karakteristike i povijest novog vala.....	5
3.2. Razvoj novog vala u Engleskoj.....	5
3.3. Razvoj novog vala u Sjedinjenim Američkim Državama	6
4. Provokacija u umjetnosti	8
5. Kultura Jugoslavije u vrijeme punka i novog vala	10
5.1. Političko i društveno stanje u Jugoslaviji od 40-ih	10
5.2. Društveno angažirana umjetnost u Jugoslaviji.....	11
6. Punk u Jugoslaviji i Hrvatskoj	14
7. Novi val u Jugoslaviji i Hrvatskoj	17
8. Kako su punk i novi val provocirali Jugoslaviju	23
9. Punk i novi val danas	28
10. Provokacija u glazbi danas	32
11. Zaključak	36
12. Literatura	38
13. Prilozi	41

1. Uvod

Punk i novi val i nakon više od trideset godina od njihovog 'kraja' često se mogu pojaviti kao tema razgovora, istraživanja, ali i kao glazba koju mnogi još uvijek slušaju i koja živi. Oni koji su vrijeme punka i novog vala doživjeli, najčešće o njemu govore kroz sjetu, iako je poznato da je jedna od glavnih karakteristika ovih glazbenih pravaca kritika države, politike, društva i njenih običaja te morala, zbog čega nisu uvijek bili dobro prihvaćeni i prikazani u pozitivnom svjetlu. Može se reći da je svaki umjetnik imao različito shvaćanje segmenata života te ih je različito opisivao u svojim pjesmama - neki oštro i vrlo kritično, a neki kroz humor i poznate situacije, ali i ljude.

Punk glazbenici nastojali su rock glazbu ponovno učiniti zanimljivom i maknuti je od sve popularnijeg konzumerizma i približavanju popularnoj kulturi. Stvarali su agresivnu glazbu, šokirali su izgledom i tekstovima baveći se politikom, društvom i njegovom pasivnošću, a ubrzo postali glas mladih i onih koji žele promjenu. Novi val je također progovorio o zadovoljstvu mladih i cjelokupnog društva, ali na manje agresivan i grub način. Novovalni izvođači više su se okrenuli samoj glazbi i vlastitom imidžu, a manje društvenoj i političkoj angažiranosti. U radu će oba pravca biti detaljno objašnjeni. Opisat će se njihove glavne karakteristike, razvoj i utjecaj te predstavnici obaju pravaca u svijetu i u Hrvatskoj za vrijeme Jugoslavije.

Glazba može biti moćan alat kojim se provocira publika, a ovi su glazbeni pravci svojim tekstovima provocirali vlast i društvo da bi potaknuli promjene. Neke su pjesme uistinu promijenile shvaćanja politike i društvenih pojava publike, dok su druge zgrozile društvo i pale u zaborav. U radu će se govoriti o tome kako je punk i novi val provocirao Jugoslaviju.

Postoje li i danas izvođači koji svojim nastupima i pjesmama provociraju publiku te jesu li i danas glazbenici angažirani da bi promijenili društvo i potaknuli ih na rješavanje problema? U radu će biti predstavljeno postoje li danas punk i novi val te koji se izvođači mogu smatrati predstavnicima ovih pravaca u 21. stoljeću. Također, bit će objašnjeno što danas znači biti provokativan glazbenik te će biti navedeno nekoliko primjera provokacije u glazbi.

2. Punk – glazbeni bunt

Punk je nastao sredinom 70-ih godina 20. stoljeća u Engleskoj, a razvio se kao odgovor mladih na glazbena i društvena događanja. Punk je nastojao ponovno oživjeti rock glazbu, vratiti je starim karakteristikama i maknuti ga od dosade koju je stvorio sve većem približavanju masovnosti i zabavnoj industriji. Glazbenici punka u svojim su tekstovima bili politički angažirani i kontroverzni, putem njih su odgovarali na događaje koji su ih okruživali, zbog čega je punk brzo postao glas cijele jedne generacije. Punk glazba je jasna, okrenuta prema onome što se sad događa i što sad stvara problem u društvu, sadrži agresivne tekstove, energiju, brzi rock ritam, a publika aktivno sudjeluje u izvedbama. Neki od najvažnijih svjetskih punk skupina su: Sex Pistols, The Clash, Wire, Ramones. Predstavnici punka u Jugoslaviji su: Pankrti, Paraf, Prljavo Kazalište, itd.

2.1. Karakteristike i povijest punka

Punk pripada jednom od žanrova rock glazbe. Za punk glazbu karakteristični su jednostavni ritmovi i dva ili tri gitaristička akorda koji se izmjenjuju u pjesmi, zbog čega pripada žanru s minimalističkim glazbenim izričajem. Također, punk glazba je buntovna i provokativna, a nastupi punk izvođača su snažni, agresivni i nesputani. Punk je promijenio značenje i karakteristike rock glazbe koja dotad nije u toj mjeri bila agresivna te u središtu nije bila frustriranost zbog politike, društva i pravila, posebice kad se radi o mladim izvođačima. Eriksen (1980: n.p.) u svom radu naziva punk “političkim rock'n'rollom”. Pojavom punka kao glazbenog žanra dolazi do veće slobode izražavanja te se mnogi glazbenici okreću angažiranosti u svim društvenim aspektima.

Punk glazbenici nastojali su rock vratiti izvornim korijenima, stvaranjem jednostavnih pjesama i kratkotrajnošću, umjesto proširenih sola, o čemu je u jednom od prvih izdanja lista Polet pisao kritičar Jurij Šiftar: „Riječ godine je punk. Zasićeni grandioznim projektima, producerskim savršenstvom i instrumentalnom pirotehnikom, donosi u modu sirovu energiju, prljavi ritam i zdravi, prizemni hard rock.“ (Barić, 2011: 10) Punk izvođači nisu pretjeranu važnost pridavali glazbi kao umjetnosti, stvaranju kompliciranih pjesama i velikih projekata, nego slanju poruke putem teksta pjesme i putem agresivnosti koji su činili punk glazbenim buntovništvom.

Stoga, punk za razliku od drugih žanrova krasi glazbena razlika – glasnost, brzina i žestina. Punk se također od rocka razlikovao u tekstovima i općenitom raspoloženju. Dok su rock glazbenici naglašavali zabavu, u punku je vladala drukčija atmosfera. Dosada, gađenje, bijes – sve je to predstavljao punk.

U počecima rocka, glazbenici su bili provokativni, ali su se kroz vrijeme posvetili stvaranju složenijih i virtuoznih skladbi, koje su smatrane apstraktnima i posebnim djelima, a takva vrsta rocka ubrzo je dobila naziv – progresivni rock. Glavni su predstavnici tog podžanra: Pink Floyd, Yes, Jethro Tull.

Iako su djelovali od 1974. godine dvadesetog stoljeća, američki punk sastav Ramones nije bio taj koji je doveo punk među jedan od najpoznatijih glazbenih žanrova, zbog toga što tekstovi pjesama nisu usredotočeni na političke teme. Popularnost punka eksplodirala je probojem britanskog sastava Sex Pistols. Oni su opisani kao mladići koji su „svojim prostačkim, destruktivnim i provokativnim nastupom do te mjere iziritirali britansku javnost da su bili podvrgnuti cenzuri.“ (Strongman, 2007: 203) Njihov singl *God Save The Queen* bio je zakonski zabranjen i nije uvršten među najprodavanije singlove.

Prilog 1. Sex Pistols

Kasnije je objavljeno da su ispadi i scene koje su članovi benda Sex Pistols izvodili zapravo bili prevara koju je osmislio njihov menadžer. No, Sex Pistolsi su unatoč tome vjerno prikazivali tadašnju mladež koja je pružala otpor vlastima i svakoj vrsti autoriteta te da velike glazbene sposobnosti nisu preduvjet za izražavanje kroz glazbu.

3. Novi val – eksperimentiranje i imidž

3.1. Karakteristike i povijest novog vala

Novi val (new wave) prvi put se spominje 1957. godine u filmskoj umjetnosti, a iz nje ju kasnije preuzima glazbena umjetnost. Ovim nazivom opisan je nov i moderan način izražavanja u filmskoj umjetnosti, inovativnost u procesu nastajanja filma i odmicanje od starog načina snimanja. Novi val se povezuje s postmodernizmom u kojemu također nema mjesta za tradicionalnost.

Novi val nastao je kao produžetak punka, ali s jednom većom razlikom. Dok je punk u središte stavljao kritiku, političke i društvene poruke, glazbenici novog vala fokusirali su se i na sam zvuk i sliku, tj. na kompleksnost i manje jednostavne skladbe te njihovo izvođenje. Važne su bile društvene teme, ali ne u tolikoj mjeri kao u punku. U novom valu, velika važnost pridonosi se i menadžeru benda koji je zadužen za zaradu i vizualni identitet benda.

Dok su u punku uglavnom bili prisutni akordi na gitari, u novom su valu važnije note. Za futuristički zvuk novog vala zaslužna je pojava sintisajzera i električnih bubnjeva, a takav zvuk na publiku ostavlja dojam „tenzije, otuđenosti, pritiska i depresije“ (Pavela, 2021: 50). Novi val postaje mješavina mnogih glazbenih stilova, kao što su: art-rock, goth, ska, synthpop. Smatra se eksperimentalnim glazbenim pravcem u kojemu je glavni cilj biti kreativan i drugačiji, zbog čega industrija glazbe vidi potencijal za zaradu u novom valu.

3.2. Razvoj novog vala u Engleskoj

Novi se val u Engleskoj dijeli na tri faze. Početkom 1978. godine raspali su se Sex Pistolsi, a njihov pjevač Johnny Rotten (vraća pravo ime John Lydon) okreće se novom valu i pjeva u bendu Public Image Ltd. Bend The Clash također nastavlja karijeru, ali u pravcu novog vala. Još jedan poznati sastav koji je nakon punk karijere nastavio u novovalnom pravcu je The Police. Iako su u svojim počecima pjevali pjesme sa političkim i društvenim temama, od svog su nastanka bili fokusirani na vizualni identitet. Pjesme koje su nastale u punk fazi, nastavili su tako i izvoditi. No, nijedan od ovih bendova nije od početka bio pravi novovalni izvođač. Prvi takav je Adam Ant, koji je svoju popularnost pokušao steći na temelju svog vizualnog identiteta te uz često mijenjanje glazbenog

stila. Kod većine izvođača u novom valu prisutno je spominjanje televizije, tj. slike kao tehnologije koja kontrolira ljudske živote. U ovoj fazi novog vala prisutno je ponavljanje ritmova i mehanički zvukovi. Sintisajzer se koristi u velikoj mjeri, i to tako da zvuči kao da instrument samostalno proizvodi zvukove.

Druga faza engleskog novog vala započinje 1981. godine, kada se pojavljuje MTV, prva glazbena televizija. Prva emitirana pjesma, tj. videospot, bila je *Video Killed the Radio Star*, benda The Buggles, čija je poruka da glazba postaje manje važna naspram izgleda i stila. Također, bendovi Duran Duran, Culture Club, Wham, pjevaju o vizualnosti, izgledu, stilu i sličnim temama. Bilo je i izvođača koji su u svojim pjesmama govorili o društvenim temama, tj. problemima. U pjesmi *Girls Just Wanna Have Fun*, Cindy Lauper suptilno govori o borbi za ženska prava. Tu je još i Madonna, koja će kasnije otići u pravac pop glazbe te će se zbog toga i novi val nazivati new pop.

Treća, a ujedno i posljednja faza novog vala u Engleskoj, počinje koncertom američkog benda Talking Heads 1984. godine. Tek 1985., na samom kraju novog vala, ovaj pravac pridonosi važnost društvu, tj. socijalnom aspektu, osnutkom Band-Aida. Iste godine su održali koncert za pomoć Africi na stadionu Wembley u Londonu.

3.3. Razvoj novog vala u Sjedinjenim Američkim Državama

Dok je u Engleskoj novi val često bio smatran istim kao i punk, iako su se kasnije vidjele jasne razlike, u SAD-u se od početka vidjela prisutnost društva, društvenih tema i društvenog utjecaja, ali i utjecaj vizualnog identiteta i imidža na društvo i popularnost novog vala, a takav odnos prema novom valu i izvođačima rezultat je konzumerističkog načina života i važnosti masovnih medija.

U SAD-u je novi val također podijeljen u tri faze, no ovdje je prva faza započela znatno ranije. Jedan od prvih novovalnih bendova je DEVO, nastao 1973. u Ohiou. Bend se kasnije pridružio sceni New Yorka, američkoj prijestolnici punka i novog vala. Naziv benda nastao je od riječi de-evolucija, u čemu se vidi njihova kritika moderne tehnologije. Već u počecima svog djelovanja izbacuju gitare, a koriste električne bubnjeve i sintisajzer. Na svojim nastupima izvode robotske pokrete i odijevaju se u futurističkom stilu. Još jedna važna izvođačica je Patti Smith, koja je početkom 1970. godine u New Yorku počela izvoditi svoju prozu, a 1973. uz prozu uvodi i

popratnu glazbu formirajući bend, čime se spaja s punkom i novim valom. Godine 1975., izdaje album *Horses*, koji je vodilja, tj. 'uputa' za ostale novovalne bendove. Još jedan od poznatih novovalnih bendova su već spomenuti Talking Heads, čiji je zvuk bio bliži disco i pop glazbi, uz pjevača čija izvedba na publiku ostavlja osjećaj nervoze zbog svoje socijalne paranoje. Posljednji od važnijih bendova prve faze je bend Blondie, nastao 1974. godine, a čija je pjevačica Debbie Harry doživljavana kao zvijezda. Njihove pjesme ironizirano govore o maskulinitetu, slavi, automobilima. Godine 1981., Debbie Harry napušta bend zbog prevelikog pritiska slave, tj. uloge zvijezde.

Druga faza novog vala u SAD-u započela je 1976. godine, kada se novi val spominje u novinama. Godine 1978., američki novovalni bend The Cars održava zajedničku turneju s bendom Foreigners, tada već duže vrijeme poznatim rock bendom. Krajem 70-ih pojavljuje se i bend The Knack, predstavnici novog glazbenog pravca u novom valu, power popa, spoja „rock ritmova i zvuka gitare s pop aranžmanima“ (Pavela, 2021: 60). Ovaj bend je u medijima predstavljan i kao jedan od najvećih atrakcija nakon Beatlesa. Od 1979., novi se val smatra nasljednikom dotad najpopularnijeg glazbenog žanra, disca, a novovalni bendovi nastupaju u rock disco klubovima. Glazbeni novinar Danny Fields uveo je novi val kao rock 80-ih godina 20. stoljeća na Seminaru o novitetima u glazbi. U ovoj se fazi dogodio i pokušaj prebacivanja novog vala iz klubova na velike koncerte, tj. pozornice, no ubrzo je glazbena industrija zaključila da novi val nije namijenjen festivalima i gomili publike. Do 1983. godine dolazi do velikog utjecaja MTV-a i engleskih novovalnih bendova na američki 'new wave', kada se većina američkih sastava okreće new popu.

Treća faza je ujedno i posljednja faza novog vala u SAD-u. Godine 1983., novovalni bendovi bili su prisutni na trodnevnom US festivalu, gdje ih je 'pobijedio' rock and roll. Drugog dana festivala predstavljen je heavy metal, a tog je dana bilo daleko najviše posjetitelja, što su mediji prenijeli kao 'smrt novog vala'. Pred kraj novog vala, u SAD-u je kao i u Engleskoj osnovan super-bend U.S.A. for Africa koji održava humanitarni koncert za Afriku 1985. godine.

4. Provokacija u umjetnosti

Prema enciklopediji, provokacija znači „neprijateljsko ponašanje koje uzrokuje bijes ili ogorčenje“. Također, može se protumačiti i kao izazov, tj. izazivanje neke reakcije subjekta. U psihologiji je provokacija izbacivanje subjekta iz uobičajenih obrazaca razmišljanja koji se koriste u rješavanju problema. Provokacija se također smatra sredstvom privlačenja pažnje na sebe. Provokacija služi za izazivanje reakcije, najčešće emocionalne ili netipične. Provokacija može biti dio razgovora, može biti šaljiva, ali češće se smatra nečim negativnim.

Provokacija u umjetnosti ne predstavlja uvijek jednaku stvar. Danas nije svako djelo umjetnosti provokativno za svakoga. No, pogledom u povijest, može se primijetiti da se velik dio umjetničkih djela, kao i njihove autore, smatralo šokom i provokacijom. Provokacije nisu uvijek usmjerene jednako, ponekad je u pitanju djelo (ili tema djela) koje isprovocira vlast, a narod je oduševljen. Ponekad se umjetnici trude isprovocirati tradicionalne, a često zakržljale vrijednosti da bi pokazali narodu neke nove puteve i načine shvaćanja života i uživanja u njemu. Umjetnost je oduvijek tu s razlogom da uči ljude, da im pokaže da ne postoji jedan univerzalni način djelovanja, samo jedno mišljenje, jedan kontekst.

Zbog toga, umjetnici su morali stvarati djela koja bude razne emocije publike, djela koja privlače pažnju i koja izazivaju reakciju, kakva god ona bila. Ljudi su velik dio umjetničkih djela prepoznali tek nakon što su njihovi stvaratelji preminuli, a neka su umjetnička djela cijenjena i prihvaćena tek stoljećima kasnije. Mnogi su umjetnici bili kažnjeni i osramoćeni zbog svojih djela, a mnogi su i skoro umrli braneći ih. Mnogo je takvih primjera u umjetnosti.

Renesansni kipar i slikar Michelangelo Buonarotti, jedan od najpoznatijih umjetnika svih vremena, često puta je provocirao Crkvu svojim djelima. Primjer njegovog tada šokantnog djela je freska *Posljednji sud*, u kojoj su svi likovi prikazani polugolo ili golo, kako obični ljudi, tako i sveci.

Još jedan od najpoznatijih svjetskih umjetnika šokirao je svojim djelima. Pablo Picasso svoje djelo *Gospođice iz Avignona* nije objavio odmah po završetku stvaranja, a kada je slika napokon pokazana javnosti, publika je bila užasnuta. Agresivan izgled slike nije bio jedino što je šokiralo – tema slike, tj. gospođice koje su naslikane, zapravo su prostitutke. Pet golih žena postavljeno je poput običnih i već viđenih aktova, ali lica su preuveličana i napravljena da izgledaju kao afričke

maske. Ovom je slikom Picasso promijenio umjetnost, upoznao javnost s modernom i uveo netipične teme u umjetnost.

5. Kultura Jugoslavije u vrijeme punka i novog vala

5.1. Političko i društveno stanje u Jugoslaviji od 40-ih

S obzirom na to da se Jugoslavija nalazila na granici Zapada i Istoka koji su imali različite političke ideologije i različitu razinu represije, jugoslavenska je umjetnost imala određena ograničenja, ali i slobodu. „Dihotomije istočnih i zapadnih praksi i utjecaja bile su jugoslavenska stvarnost.“ (Čović, 2021: 28) Iako je u svojim počecima ova socijalistička zemlja naginjala istočnom bloku, Jugoslavija je zbog želje za ostvarenjem vlastite politike zatražila pomoć Zapada. Zbog svega toga, Jugoslavija je postala plodno tlo za miješanje zapadnih i istočnih vrijednosti i 'trendova'. Do 1948. godine, jugoslavenske umjetnike kontrolirala je vlast, što je prisvojio istočni blok. Razdvajanjem Jugoslavije od SSSR-a, tj. istoka, umjetnici dobivaju više slobode i sve više se ističu liberalne vrijednosti te se primjećuje velik utjecaj američke kulture. No, iako je na prvi pogled Amerika ušla u sve sfere života, u sve vrste umjetnosti, država je i dalje kontrolirala sve oko sebe, sveprisutna su uhićenja, cenzure, demonstracije protiv vlasti, inflacija, itd. To Zapadu nije smetalo jer su smatrali Jugoslaviju dobrim sustavom obrane od Sovjetskog saveza.

Početak šesdesetih godina prošlog stoljeća, Jugoslavija se sve više okreće Zapadu i to u ekonomskoj sferi, ali još uvijek postoji sumnja u Ameriku: „Koliko su u početku mediji bili sumnjičavi prema potrošačkoj kulturi sa zapada govori i njihova usporedba američkog i sovjetskog trgovačkog paviljona, koji su tih godina gostovali u Zagrebu. Unatoč realnom zaostatku za onim američkim, sovjetski je paviljon opisan s mnogo većim entuzijazmom, jedino zbog njihove ideološke sličnosti.“ (Pavela, 2021: 22-23) Još jedna od novosti u Jugoslaviji otkako je okrenuta Zapadu je sve veće jačanje turizma i sve češći odlazak na rad u druge države, ponajviše u Saveznu Republiku Njemačku.

Zbog brojnih promjena u zemlji, također započinje i rješavanje unutarne krize. No, unatoč brojnim provedenim reformama, kriza nije spriječena zbog nedovoljnog fokusiranja na partijski monopol koji je bio jedan od najvećih problema u državi. Sve se više ističe stupanj gospodarske razvijenosti među jugoslavenskim republikama, što dovodi do nacionalnih konflikta. Početkom 1971. godine prestaju se upotrebljavati reforme i nestaje želja za stvaranjem tržišnog gospodarstva. Zbog brojnih događaja u Jugoslaviji (jačanje velikosrpstva, dominacija Srba u državnim službama, velik broj iseljenih Hrvata), iste godine dolazi do Hrvatskog proljeća, tj. buđenja hrvatske nacionalne svijesti.

Ideje ovog pokreta donose hrvatski zastupnici u partiji, Matica Hrvatska i studentski pokret. Ovaj pokret je ugušen, a brojni sudionici smijenjeni su i osuđeni na služenje kazne. Godine 1974., Jugoslavija postaje konfederacija u kojoj republike imaju 'samo' zajedničku vanjsku politiku, obranu i sustav društva, zbog čega se smanjuje srpska moć, što je dakako išlo u korist Hrvatima. Od 1978. godine, kada je Josip Broz Tito bio vidljivo bolestan, uvedena je dužnost jednogodišnjeg predsjednika, što je samo još više štetilo državi. Godine 1980., umire Tito, što potiče jačanje nacionalnih pitanja unutar zemlje. Tito nije dobio primjerenog nasljednika, a politička situacija postaje sve napetija, zbog čega se sve češće spominje raspad zemlje.

Još od 70-ih godina, Jugoslavija je imala tešku ekonomsku situaciju koja je najviše utjecala na njene građane. „ (...) uvedene su restrikcije struje i naftnih derivata, dolazilo je do nestašica roba široke potrošnje. Standard građana, mirovine i investicije su drastično padale, a Jugoslavija se pronašla potpuno nekonkurentna na svjetskom tržištu.“ (Pavela, 2021: 26) Iako je stanje u državi bilo katastrofalno, građani i dalje nisu prosvjedovali, barem ne službeno, nego su masovno odlazili na bolovanja, na rad u druge zemlje, nisu plaćali komunalne usluge, tj. koristili su 'ispušne ventile'. Vlast je krizu doživjela ozbiljno tek 1981. kada je osnovana ekonomska komisija. Narednih godina, države unutar Jugoslavije borile su se svaka za svoje gospodarstvo i interese. Tek 1988. godine država uspijeva prebroditi krizu programom stabilizacije i liberalizacije cijena. Nova vlast dolazi 1988. godine, ukidaju se društveni ugovori, samoupravljanje, a iako je država išla u dobrom smjeru. Zbog neriješenih nacionalnih pitanja, Savez komunista se 1990. godine raspada. Države uvode svaka svoja pravila, a nakon gospodarskog rata kojeg pokreće Srbija, dolazi i do oružanog sukoba i vojne agresije na Hrvatsku, Sloveniju te Bosnu i Hercegovinu. Godine 1995., dolazi do kraja Domovinskog rata, a nekoliko godina kasnije dolazi do raspada Jugoslavije.

5.2. Društveno angažirana umjetnost u Jugoslaviji

Na jugoslavensku umjetnost je velik utjecaj ostavio velik broj zemalja s različitim ideologijama i vrstama umjetnosti. „ (...) kontroverzni spoj umjetničkih/političkih perspektiva istočnog i zapadnog bloka, svojevrsna simbioza za to vrijeme gotovo nespojivih pojava i tokova u umjetnosti.“ (Memić, 2019: 1) Kao i inače, umjetnost je bila ovisna o politici, ponekad prikryeno, a ponekad javno, o čemu piše autor Denegri: „Grubo uplitanje politike u život i postojanje

umjetnosti i izričiti angažman umjetnika kao odgovor na političke izazove su konkretne činjenice koje potvrđuju da je u savremenom svijetu kontekst politike, izravno ili još češće neizravno, neizbježni kontekst mimo kojega se sudbina umjetnosti 20. stoljeća ne može sagledati, niti je mimo toga konteksta moguće razumjeti motivacije i značenja te umjetnosti.“ (Šuvaković, 2005: 21-22)

Umjetnička su djela ipak dokazivala da i bez obzira na utjecaj vlasti, snažne političke pritiske i državne službe, umjetnici uvijek brane svoje stvaralaštvo i autonomnost. S obzirom na period njihovog stvaralaštva, umjetnici nisu uživali potpunu slobodu iznošenja svojih razmišljanja i ideja, ali i to se mijenjalo kroz godine postojanja bivše države. Umjetnici koji su svojim djelima pokazivali društveni angažman, promijenili su poimanje umjetnosti u Jugoslaviji, sve do 1966. godine kada se pojavila nova umjetnička praksa. Tada umjetnik ima veći angažman u društvu. Denegri (2007: 52) objašnjava da je nova umjetnička praksa dovela do sukoba sa tadašnjim glavnim umjetničkim trendovima i društvenim pravilima koja su vrijedila u Jugoslaviji. Nova, tj. suvremena umjetnost, prkosi i provocira dotadašnjoj umjetnosti, a najvažnija odrednica suvremene umjetnosti u svijetu, pa i Jugoslaviji, postaje aktivizam i sve veće preplitanje umjetnosti i umjetnika s društvom i društvenim problemima. Novost u suvremenoj umjetnosti, a posebno u jugoslavenskoj, bila je umjetnost performansa. Performansi su često bili kontroverzni i uvijek provokativni te su se vječno borili sa konzervativnim umjetničkim trendovima. „Od samih začetaka, umjetnost performansa bila je aktivistički orijentirana, trudeći se da provokacijom i buntom isprovocira angažman pojedinca (direktno) i promjene u društvu (indirektno). Pokretačka i nerijetko rušilačka energija ranih performansa smatrana je javnim prekršajem i nasrtajem na društveni red i mir, kao i na (sankcionirani) sistem vrijednosti, dok se necenzurirani i, u nastojanju da pokrenu na angažman, gotovo brutalni performansi kasnijih epoha, najčešće pravdaju ekscentričnošću umjetnika. U svakom slučaju, jedna od temeljnih karakteristika umjetnosti performansa je (provokativna) pokretačka uloga, kako u životu pojedinca, tako i u širim društvenim odnosima.“ (Memić, 2019: 26) Marina Abramović, jugoslavenska umjetnica, zbog svojih je performansa postala jedna od najpoznatijih suvremenih svjetskih umjetnosti. U svojim ranijim izvedbama, koristila je često motiv petokrake zvijezde, jednog od glavnih simbola komunizma, a o jednom od takvih performansa piše autorica Erika Fischer-Lichte: „Kada je umjetnica svoju fotografiju uokvirila petokrakom zvijezdom i kasnije sebi u trbuh urezala petokraku zvijezdu, gledalac bi te radnje mogao protumačiti kao znak za neizbježnost države koja pojedince okružuje svojim zakonima, propisima i svojim nepravednim djelima, kao znak nasilja

koje država nanosi individui i upisuje se u njezino tijelo.“(Memić, 2019: 47) Još neki od važnih umjetnika performansa su grupa Bosch + Bosch, Crveni Peristil, Vlasta Delimar, Tomislav Gotovac, itd.

Prilog 2. Motiv petokrake zvijezde u jednom od performansa Marine Abramović

6. Punk u Jugoslaviji i Hrvatskoj

Službenim početkom punka u Hrvatskoj smatra se nastup riječkog benda Paraf na novogodišnjem tulumu u Rijeci 31.12.1976. Tada glazba Parafa nije zvučala kao punk, ali su članovi benda imali imidž punkera, o čemu govori frontmen grupe Valter Kocijančić: „U samom startu nismo niti čuli ijednu stranu punk pjesmu...to je došlo tek početkom 1978... Slušali smo hard rock, glam i Iggy Popa. Meni je stari razvezio stranu štampu po Rijeci, pa sam tako ja imao svaki broj NME i Melody Makera, kojih je tada i ovdje bilo u prodaji. Tako smo informacije o engleskom punku dobijali preko tih fotki i tekstova na engleskom. Po tim fotkama smo i isfurili naš prvi punk imidž, ha, ha, ha...“ (Barić, 2011: 10) Barić navodi da su u to vrijeme Parafi zvučali kao „reproduktivni hard rock tinejdžerski bend“ (Barić, 2011: 10) Jugoslavija je u to vrijeme bila jedna od rijetkih zemalja koje su imale punk bendove – neke od tih zemalja su Velika Britanija, SAD, Irska, Sjeverna Irska, Australija, Belgija, Švicarska i Francuska.

Tek su 1977. godine u Rijeci Parafi održali svoj prvi punk nastup koji se smatra prvim punk rock koncertom u Jugoslaviji, a pjesme koje su Parafi izveli prve su punk skladbe s područja Jugoslavije.

Prilog 3. Paraf (u drugoj postavi)

U to su se vrijeme i već postojeći bendovi počeli predstavljati kao punk izvođači (Atomsko Sklonište iz Pule i Tetka Ana iz Vojvodine), što dakako nije bila istina. Punk se počeo razvijati i u Sloveniji, točnije u Ljubljani gdje je osnovan bend Pankrti, koji su već u listopadu 1977. godine održali prva dva nastupa. Dušan Vesić u knjizi Zamisli Život: Novi val – prva generacija govori o

Pankrtima: „Pankrti su jedna od onih pojava koje se dogode u trenutku, bez mnogo priče, ili se možda nikada ne bi ni dogodile. To je zapravo najlakši postupak od svih: pogodiš odmah u srž i onda to samo dalje razrađuješ. S Pankrtima je bio baš taj slučaj. Počeli su svirati u rujnu 1977., poslije dva mjeseca ostavili su jak dojam u Beogradu, a već u prosincu postavili su temelje novog vala u Zagrebu. Raširiti toliki utjecaj za tako kratko vrijeme, to je rijedak slučaj na našoj, ali i na svjetskim scenama“. (Vesić, 2020: n.p.) Također, uspjeh ovog benda bio je iznenađujuć zbog činjenice da su tekstovi pjesama bili na slovenskom jeziku, što prije nije bio slučaj – slovenski su izvođači pisali tekstove na hrvatsko-srpskom jeziku. Nakon pojave Pankrta mnogi drugi slovenski izvođači nastavili su izvoditi pjesme na svom materinjem jeziku.

Također, u Zagrebu se početkom jeseni pojavio punk bend Klinska Pomora čiji je prvi pjevač bio Davor Gobac, frontmen grupe Psihomodo Pop. U Zagrebu su se pojavili i bendovi Lou Profa i Loš Zvuk, koji su se razišli već na kraju 1979. godine i bend Prljavo Kazalište koji su svojoj glazbi i karijeri pristupili najozbiljnije. Već postojeći bend Azra, u početku je svirao klasični rock, ali nakon što je njihov frontmen Johnny Štulić na jednom nastupu čuo Pankrte i njegov bend ubrzo mijenja svoj stil i postaje punk sastav. Još jedan od tada poznatih punk bendova bio je PB, bend iz Slavenskog Broda, a jedan od članova je bio i Krešimir Blažević, kasnije frontmen Animatora. PB su svirali uglavnom punk obrade, ali nisu imali niti jedan nastup i prestali su djelovati već početkom 1978. godine. Postojalo je još punk sastava, ali oni uglavnom nisu djelovali dugo ili nisu ostvarili značajnije uspjehe u ovom glazbenom pravcu.

Punk je postao vrlo popularan, i na pozitivan, ali i na negativan način. Dok su mladi slušali punk bendove, odrasli su pratili što političari i novinari govore o punku. Političke novine i časopisi pod utjecajem partije smatrali su punk prijetnjom. Zlatko Režović, novinar koji je radio pod utjecajem režima, punk je opisao ovako: „Kada ih ugledate, imate dojam da vas žele prestraviti i nagnati na bijeg. No ne brinite – to su ipak samo djeca. Punk klinici, ali ipak samo klinici. Na tom koncertu (u Francuskoj) sakupilo se oko 6000 mladih ljudi, čija su lica na raznim mjestima (uši, obrazi, nos) bila probijena zihericama, a zamazana tijela omotana dronjcima. Na svoja su lica šminkom i kreveljenjem nanosili najnemogućije asocijalne grimase, često nevjerojatno pune mržnje. Što se krije iza sve te mržnje? Je li moguće da nezaposlenost i besperspektivnost utječu na mlade?...Kad je na tom tulumu nestalo piva i viskija, pankovi su se svom silom bacili na svoju marihuanu i kokain...“. (Barić, 2011: 12) Tako je i puk prihvaćao punk i nekoliko narednih godina, ali su

diskografske kuće svejedno izdavale ploče stranih punk bendova, osim ploča bendova Sex Pistols i Ramones, jer su u svojim pjesmama podrugljivo spominjali riječ 'commies' (komunisti), što naravno, državna cenzura nije dopustila.

U Jugoslaviji, Parafi su prvi uspjeli snimiti neke od svojih pjesama i to početkom 1978. godine. Naime, Parafi nisu prvi izdali svoje singlice. U tome su ipak prvi uspjeli punkeri Prljavo Kazalište, i to nakon što su svoje snimke odnijeli u Jugoton, čijem se uredniku njihov rad svidio. Neki od tekstova njihovih pjesama bili su cenzurirani, ali ne zbog Jugotona i urednika Siniše Škarice nego zbog vlasti.

Ubrzo su prvi jugoslavenski punk bendovi počeli imati sve veće koncerte, što govori da punk scena postaje sve popularniji. Zbog toga se i u drugim gradovima, osim u već 'punkerski razvijenim' gradovima (Zagreb, Ljubljana i Rijeka), pojavljuju punk bendovi. Pred kraj 1978. godine, kritike prema punku već su bile manje oštre i punk glazba postaje komercijalnija. Godine 1979., već je postojao velik broj punk grupa u punk trokutu. Najpopularniji je bio u Sloveniji, vjerojatno zbog toga što je njihova supkultura imala najviši stupanj autonomije.

Krajem 1978. godine pojavio se i novi val, a taj se naziv u Jugoslaviji koristio i za punk bendove sve do 1980. godine. Razlog tome je što se nisu mogle jasno definirati razlike između punka i novog vala. Kasnije je utvrđeno da je novi val puno kompleksniji i mirniji od punka.

7. Novi val u Jugoslaviji i Hrvatskoj

Osamdesete su godine u Jugoslaviji obilježene raspadom dotadašnjeg sustava u kojem je važnost imala socijalistička i narodnooslobodilačka revolucija. Početkom socijalističkog kraja smatra se smrt Josipa Broza Tita, dotadašnjeg komunističkog vođe Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Ekonomska kriza, nesposobni nasljednici komunističke partije, inflacija, nedostatak osnovnih potrepština, nafte, benzina, struje – sve su to razlozi nezadovoljstva stanovnika bivše države. Zbog kaosa u zemlji, sve se više ističe razlika između razvijenih i nerazvijenih republika u Jugoslaviji, što dovodi do međusobnih prepirki između republika koje su kasnije rezultirale građanskim ratom. Mladi također reagiraju na promjene u državi kroz stvaranje raznih supkultura. Neke od tih supkultura imale su ispade na javnim mjestima, zbog čega je javnost te supkulture uglavnom doživljavala negativno. Također, svaka supkultura imala je svoj način izražavanja, što kroz glazbu, što kroz vizualni identitet te kroz mjesta na kojima su se okupljali.

U zagrebačkom klubu Lapidarij, srijede su postale rezervirane za rock-večeri, a petkom je Studentski centar bio glavno okupljalište za tadašnje bendove. Kasnije, jedno od središta također postaje i omladinski klub Josip Kulušić u kojemu su nastupili i beogradski bendovi, također zalučeni 'novim talasom', a neki od njih su Električni orgazam i Jedan smer. Upravo zbog otvaranja ovakvih mjesta, novi val u Jugoslaviji postaje popularniji i sve više dobiva na važnosti. Neki od zagrebačkih bendova koji su nastali u to vrijeme, ponovno se okupili ili su promijenili glazbeni pravac (u novi val) bili su Azra, Parni Valjak, Prljavo Kazalište, Film, Haustor, itd. Najpoznatije okupljalište mladih rokera u to je vrijeme bila Zvečka, trgovina tvornice Zvečevo koja je bila mala, a njeni su posjetitelji koristili parkirane aute kao šank.

Da bi se bolje objasnio razvoj novog vala u Jugoslaviji, najbolje je predstaviti najvažnije bendove tog glazbenog pravca.

Prvi važan novovalni bend je već spomenuto Prljavo Kazalište. Nastali su 1977. godine, a u početku svog djelovanja bili su punk izvođači. Tek su osnovali bend, a već su imali promotivne fotografije koje su snimili na smetlišu u Dubravi. Godine 1978., izdali su svoj prvi singl *Televizori*, za koji su snimili i videospot, što je tada bila rijetkost. Mladi su punkeri u počecima ukrašavali odjeću strujnim kabelima, a lica štipaljkama (po uzoru na punkerske pribadače). Nakon izdavanja prvog singla u aranžmanu Jugotona, bend prelazi u diskografsku kuću Suzy i 1979. godine izdaje

drugu singlicu *Moj je otac bio u ratu/Noć*, a svojom produkcijom i sviranjem pomaže im novovalni glazbenik Ivan Piko Stančić. Godine 1979., izdali su istoimeni album koji je doživio velik uspjeh, a na taj se album plaćao i tzv. porez na šund (koji je određivala šund komisija). Ovaj je album prepun društvenih kritika i provokativnih tema, npr. u jednoj od pjesama govori se o homoseksualnosti. Album su dodatno promovirali kad su na Tašmajdanu u Beogradu nastupili kao predgrupa Bijelom Dugmetu. Krajem 1979., bend se okreće novom pravcu, novom valu, u kojemu u fokus stavljaju svoje glazbeno stvaralaštvo. Mijenjaju i modni izričaj te nastupaju pred sve većom publikom. Krajem 1980. godine, izdaju album *Crno bijeli svijet*, kojeg je obilježio ska zvuk. Prodan je u 180 000 primjeraka, što je dotad najveći komercijalni uspjeh novog vala u Jugoslaviji. Bend postaje sve popularniji, što teško podnosi pjevač Davorin Bogović, koji zbog toga napušta bend, a ulogu pjevača na trećem albumu *Heroj ulice* iz 1981. godine, preuzima Jasenko Houra. Prljavci su na ovom albumu više okrenuti standardnom rocku.

Prilog 4. Prljavo Kazalište

Drugi novovalni bend koji je smatran jednim od najvažnijih je Azra. Branimir Johnny Štulić, njihov frontmen, već od početka 70-ih godina bio je poznat u Zagrebu jer je nastupao kao ulični svirač. Od 1974., postojao je Štulićev prvi sastav, a 1977. godine prvi se put spominje Azra. Punk u bend dovodi gitarist Mladen Max Juričić. Johnny Štulić u potpunosti prihvaća punk kao njihov

glazbeni izričaj na zajedničkom nastupu s Pankrtima. Taj je događaj spomenut i u Azrinoj pjesmi *Balkan*. Štulić je, uz Boru Đorđevića iz benda Riblja čorba, prvi pravi buntovnik u jugoslavenskoj glazbi. Godine 1978., bend je u potpunosti okrenut punku, a na mjesto pjevača dolazi Jura Stublić, zbog kojeg je bend postao atraktivniji. Novinar Vlatko Fras u Poletu je opisao jedan njihov koncert: „Kad su iz mraka odjeknuli prvi režeći akordi i kada su se upalili reflektori, nisam mogao povjerovati očima i ušima.(...) Ubojit i kompaktan sound i sigurno scensko ponašanje gotovo su me prenerazili. Solo gitarist Johnny izgledao je poput Roberta de Nira iz *Taksiste*: ošišana glava, tamne naočale, tanker vindjakna, neurotične grimase – izgled čovjeka koji je spreman za napad.“ (Ivačković, 2014: 273) Međutim tijekom dogovora oko prvog singla, bend se raspada: „Pored ostalih, u Azri je pevao i Jura Stublić; zapravo, Film je i nastao tako što se cela postava Azre, sita Štulićeve teške naravi, odvojila od njega.“ (Ivačković, 2014: 273) Godine 1979., Štulić formira novu postavu Azre s bubnjarem Borisom Leinerom, odlazi u izdavačku kuću Jugoton, izdaje prvu singlicu *Balkan/A šta da radim*, a kasnije iste godine, bendu se pridružuje basist Mišo Hrnjak. Ova postava Azre je ujedno najpoznatija i najuspješnija. Kritičar Petar Luković u Džuboksu je komentirao Azrinu prvu singlicu: „Zvuk šezdesetih momci iz Azre uspešno su transportovali u elegantnu viziju nju vejava i čitavu pesmu postavili na zdrave rokerske osnove. (...) Autentičan emocionalni naboj naprosto izvire ispod pevačevog glasa i tako, konačno, umesto kvazifilozofiranja imamo pravu stvar – rock za 1980.“ (Ivačković, 2014: 274). Godine 1980., izdaju prvi album po jednostavnom imenu – *Azra*, a ovaj je album u produkciji Drage Mlinareca, jedan od najpoznatijih i najvažnijih albuma jugoslavenskog novog vala. Neke od najpoznatijih pjesama s tog albuma su *Marina*, *Tople usne žene*, *Gracija*. Godine 1981., Azra izdaje dvostruki album *Sunčana strana ulice* koji je proglašen rock pločom 1981., a Komisija za šund nije prihvatila ovu ploču. Neke od najpoznatijih Azrinih pjesama s tog albuma su *Kurvini sinovi*, *Užas je moja furka* i *Fa fa fa*. Vrhunac Azrine karijere bilo je sedam rasprodanih koncerata u Kulušiću krajem 1981. (i to sedam dana zaredom), a sa tih su koncerata preuzeti zvučni zapisi za trostruku ploču *Ravno do dna* 1982. godine. Krajem iste godine, izdaju još jedan dvostruki album *Filigranski pločnici*, koji je ujedno i posljednji album ove postave Azre.

Prilog 5. Azra: Mišo Hrnjak, Branimir Johnny Štulić i Boris Leiner

Još jedan od najvažnijih hrvatskih novovalnih bendova je Film. Nastao je nakon što su stari članovi Azre napustili bend, ali i uz neke nove članove. U početku su se zvali Šporoko Šaloporko i njegove žaluzine, a novo ime imaju od 1979. godine. Iste godine postaju jedan od boljih klupskih bendova, a zapamćeni su i zbog pjevača Jure Stublića. U lipnju 1980. izdaju prvu singlicu *Kad si mlad/Zajedno*, a postaju popularni i kao predgrupa novovalne pjevačice Lene Lovich. Također, iste godine pobijedili su na Omladinskom festivalu u Subotici. Godine 1981., izdaju prvi album *Novo! Novo! Novo! Još jučer samo na filmu a sada i u vašoj glavi* na kojem su se nalazili neki od njihovih najvećih hitova: *Neprilagođen*, *Zamisli*, *Moderna djevojka*, *Zamisli život u ritmu muzike za ples*, i mnogi drugi. Pjesme na ovom albumu uglavnom su posvećene novovalnom Zagrebu: „Mislim da je rokenrol urbana muzika; Mi želimo biti široko prihvaćeni bend – ali u onoj domeni u kojoj mislimo da je to primjereno za rokenrol, a to je urbana sredina.“ (Ivačković, 2014: 254). Nakon dva rasprodana koncerta u Kulušiću, u ožujku 1981. izdaju mini album *Film u Kulušiću – Live!* koji je sadržavao šest pjesama, a prodan je u 100 000 primjeraka. Radosne i plesne teme koje su obrađivali na sljedećem albumu zamjenjuju teme depresije, droge, ubojstava i paranoje. Godine 1982., izdali su album *Zona sumraka* na kojemu Zagreb postaje *Hladan grad*. Mnogi ovaj album poistovjećuju s tadašnjim stanjem u kojemu se nalazila Jugoslavija. Unatoč nesuglasticama u bendu i sve češćem spominjanju benda Film kao pratećeg benda Juri Stubliću, 1983. objavljuju album *Sva čuda svijeta*, u kojem su ponovno obrađene pozitivnije teme, a na ovom albumu nalaze se i poznati hitovi *Boje su u nama*, *Mi nismo sami*, itd. Godine 1985., objavljuju album *Signali u noći* koji je ujedno i posljednji zajednički album benda te posljednji u kojem se prepoznaje novi val. Ovaj album je u potpunosti bio okrenut ljubavi, iskrenosti i dobrom raspoloženju i čista suprotnost

tadašnjem novom/starom trendu spajanja folk i rock glazbe koje predvodi Goran Bregović i njegovo Bijelo Dugme. Novinar Gradimir Drašković u TV Reviji pisao je o *Signalima u noći*: „Novi album Jure Stublića i njegove grupe Film sa nestrpljenjem su očekivali pre svega oni kojima je jasno da je domaći rock pretrpeo snažnu kontaminaciju Bregovićevim licemernim koketiranjem sa novokomponovanom narodnom muzikom. (...) U tom kritičnom trenutku pojavili su se *Signalima u noći*, po svemu izuzetan album grupe Film.“ (Ivačković, 2014: 257) Jura Stublić je također komentirao taj fenomen: „Ne bih želeo nikog da vređam, ali 99 odsto te muzike ima vrednost adekvatnu trenutnoj društvenoj situaciji. Muzika, kultura uopšte, je neraskidivo povezana sa društvenim zbivanjima. Smatram da sa ovakvom muzikom ne možemo gledati u sutra.“ (Ivačković, 2014: 257-258) Jura Stublić nakon toga osniva bend La Cinema u kojem izvodi prepjeve energičnih hitova stranog i domaćeg punka i novog vala u novom aranžmanu.

Prilog 6. Film

Posljednji važan hrvatski novovalni bend je Haustor. Osnovan je 1979. godine u Zagrebu i u to vrijeme bio je vjerojatno najneobičniji bend u Jugoslaviji. Razlog tome je njihov predvodnik Darko Rundek, tada student književnosti, ali i urednik za kulturni dio Studentskog lista. Rundek se na nastupima pojavljivao u radničkom kombinezonu i sa puno šminke na licu. Ivačković u svojoj knjizi govori o Rundeku: „Veoma zainteresovan za pozorište (osim književnosti, studirao je režiju i pisao pozorišne kritike), on se, jako našminkan i sa teatralnošću Davida Bowieja, na koncertima

služio pantomimom što, ako sećanje ne vara, tada nije činio niko drugi na jugoslovenskoj rock sceni.“ (Ivačković, 2014: 264) Članovi Haustora imali su različite uzore od svojih glazbenih kolega – na Rundeka i ostale najviše je utjecala latino, reggae i dub glazba. Haustor se od drugih razlikovao po izraženoj puhačkoj sekciji. Godine 1980., nastupili su na Omladinskom festivalu gdje ih je publika već dobro poznavala i uživala u njihovoj glazbi. Početkom 1981. godine snimaju prvu singlicu, a pjesma *Moja prva ljubav* postaje hit u cijeloj zemlji. Iste godine objavljuju svoj prvi album nazvan *Haustor* koji se smatra remek-djelom zbog svojih tipičnih komercijalnih novovalnih pjesama, ali i zahtjevnijih izvedbi koje su privukle sofisticiraniju publiku. Pjesma *Crni žbir* je također bila provokativna jer je govorila o 'kvartovskom udbašu', ali nije cenzurirana. Godine 1982., svi članovi odlaze u vojsku, a na scenu se vraćaju početkom 1983. te objavljuju album *Treći svijet* sa puno mirnijim i bogatijim pjesmama. Haustor nastavlja razvijati svoj jedinstveni zvuk i način izražavanja i u narednim godinama. Godine 1985., objavljuju treći album *Bolero* na kojemu se nalaze jedni od njihovih najvećih hitova *Ena* i *Šejn*. Dolazi do promjene članova benda, a uskoro je izdan album *Tajni grad* iz 1985., s još hitova kao *Bi mogo da mogu* i *Ula ulala*. To je ujedno i posljednji album Haustora, s obzirom na to da se bend raspao 1990. godine, a album *Dovrtljivi mali čudaci* nikada nije dovršen. Rundek se tada seli u Pariz, a nekoliko godina nakon se vraća i uspješno nastavlja karijeru.

Prilog 7. Haustor

8. Kako su punk i novi val provocirali Jugoslaviju

Punk i novi val sami po sebi bili su provokacija. Glazbenici ovih pravaca uglavnom su nastojali biti provokativni u svim aspektima – u glazbenom stilu, u tekstovima, u odijevanju i u scenskom nastupu.

Provokacija u ovim glazbenim pravcima nije uvijek bila usmjerena prema istim subjektima, ali uglavnom su to bile provokacije usmjerene prema politici, popularnoj kulturi i samom jugoslavenskom narodu. U Jugoslaviji je vlast imala veliku represiju na narod, zbog čega je popularnu kulturu uglavnom definirala ona sama. Punk i novi val uvijek su oštro kritizirali vlast u državi, bunili se protiv zastarjelih i tradicionalnih vrijednosti i razmišljanja. Jedina je razlika ta da je u punku to bilo 'nužno' i iskreno, a u novom valu je to bilo poželjno, moderno i popularno jer se novi val nakon nekog vremena okrenuo zabavi. Mnogi su glazbenici stvarali imidž pobunjenika da bi zaradili na njemu. Dakako, nisu svi glazbenici bili 'lažnjaci' po pitanju toga – u SAD-u i Velikoj Britaniji takva je praksa bila mnogo popularnija. No, te su zemlje imale veći broj stanovnika, pa tako i glazbenika te su bile puno slobodnije od zemalja sa komunističkom političkom vlasti. Zbog Titovog raskida veza sa SSSR-om, američka i britanska popularna kultura lakše se probila do jugoslavenskog naroda, za razliku od drugih komunističkih zemalja i njihovog shvaćanja rock glazbe. No, rock je uspio doprijeti samo do urbanih sredina, dok su ruralna područja manje prihvaćala ovakvu novu vrstu glazbe.

U Jugoslaviji je provokativnost punka i novog vala za jedne bila smatrana genijalnošću, a za druge glupošću i prolaznom modom za 'omladinu'. Šestdesetih godina počinje se pojavljivati rock'n'roll glazba, preteča punka i novog vala, a u njoj je također bila prisutna kritika vlasti i sustava, no tada vlast nije davala pretjerano pažnje tim provokacijama, tek ponekad kad one nisu bile nimalo skrivene. Odnos 'rocka' i politike opisao je Goran Bregović, frontmen grupe Bijelo Dugme, jednog od najpoznatijih jugoslavenskih rock bendova: „Mi nemamo različite stranke i različite političke programe. Rock'n'roll je jedan od najvažnijih medija da se ljudima u komunističkim zemljama pomogne drukčije misliti.“ (Ramet, 2005: 154) No, Bregović, kao i mnogi drugi jugoslavenski rokeri, nije bio protiv Jugoslavije i života pod Titovom vlašću, što dokazuje njegovo često sudjelovanje na omladinskim radnim akcijama te tekstovi pjesama koje neki karakteriziraju kao pobunu protiv nacionalizma i raspada zemlje. Jugoslavenski rock i Tito imali su dobre odnose:

„Zapravo, Komunistička je partija od samih početaka bila rezervirana prema rocku jer je on u sebi sadržavao element za pobunu. Zato su se odlučili na suradnju te su rokerima neprestano ukazivali na dobrobit te suradnje. Prisutnost roquera na sceni bila je jedan od ključnih elemenata razumijevanja Titova režima.“ (Mihaljević Jurković, 2017: 249) Sam Tito je prepoznao sve veću popularnost ove glazbe i odlučio je prekinuti sa represijom prema rocku.

Političku tematiku u svojim pjesmama imao je i bend Buldožer, sastav koji se zbog drukčijeg pristupa smatra najavom pojave punka u Jugoslaviji. Oni su, unatoč provokativnim tekstovima, uživali veliku slobodu izražavanja. Jedna od takvih pjesama je *Dobro jutro, madam Jovanović*. Također, jedan od njihovih najvećih hitova je pjesma *Žene i muškarci*:

Al' umjesto da ih miluju

Da miluju milinu

Da ih grle, da ih svuku –

- Oni ih tuku, i zaključavaju u kuhinju

Ovdje je provokacija usmjerena prema društvu i prema odnosima žena i muškaraca koji su često ignorirani te provociraju spominjanjem nasilja nad ženama koje je u društvu tada još uvijek smatrano 'tabu' temom.

Još jedan rock bend je u svojim pjesmama birao politiku za jednu od glavnih tema. Zabranjeno pušenje, sarajevski bend, mnoge je hitove posvetio Jugoslaviji, njenom stanovništvu i njihovim običajima, ali njihovom najvećom 'provokacijom' usmjerenom prema politici smatra se događaj s njihovog riječkog koncerta sredinom 80-ih godina prošlog stoljeća, kad je zvučnik marke Marshall prestao raditi, a frontmen Nele Karajlić je viknuo „crk'o Marshall“, što je smatrano provokacijom prema maršalu Titu. Mediji su izvijestili o nespretnoj izjavi člana Zabranjenog pušenja, zbog čega nisu održali velik broj koncerata. Zabranjeno pušenje je u svojim tekstovima najčešće provociralo primitivizam jugoslavenskog naroda, naklonost prema sve popularnijoj narodnoj glazbi i općenito 'balkanskim načinom života', pa su zato svoj glazbeni izričaj nazvali 'new primitivsi'. Njihova kritika društva prikazana je prije svega na šaljiv način: „Novoprimitivci su se, dakle, u početku naprosto zabavljali, a onda je – plasirana kroz televiziju i rokenrol – njihova parodija na prizemnost i zaostalost koje su se kao šumski požar raširile ekspanzijom novokomponovane narodne muzike,

dobila krupniji značaj. Loš ukus koji je zacario sa Lepom Brenom i njenim klo(v)novima new primitivs su gađali humorom često dovođenim do karikaturalnosti i apsurdna. To je odlično razumela obrazovana, gradska publika koja je sarajevske vođe novog primitivizma – Neleta, Elvisa, Branka Đurića Đuru, Seju Sexona i ostale – prigrlila kao svoje nove heroje.“ (Ivačković, 2014: 319) Ovi su izvođači bili zaslužni za očuvanje alternativne publike koja se zbog pojave sve popularnije i prisutnije narodne glazbe često okretala izvođačima iz inozemstva.

Osamdesetih godina, nakon smrti Tita, u Jugoslaviji je vladala kriza i atmosfera u državi je bila osjetno negativna te je nacionalizam jugoslavenskih republika sve više jačao, što nije za svakoga bilo pozitivno. Tako je i odnos prema novom valu od strane države bio sve gori. Posebno se isticao slovenski bend Laibach zbog svog korištenja nacističkih simbola u spotovima i nastupima te zbog njihove najveće inspiracije, Adolfa Hitlera. Svojim su pjesmama toliko izazivali vlast i društvo da je i alternativna publika bila zgrožena. Jedna od najvećih provokacija benda bio je plakat koji su osmislili zajedno sa ostalim članovima njihove NSK države. Plakat iz 1987. godine bio je izrađen povodom Dana mladosti, a inspiracije je bio plakat njemačkog umjetnika Richarda Kleina. Na njemu su umjesto originalnih nacističkih simbola kukastog križa i njemačkog orla, NSK-ovci stavili komunističke simbole: srp i čekić te crvene zvijezde. Također, zbog svog televizijskog nastupa u kojem su izložili svoje svjetonazore i stajališta koji je izazvao zgražanja, upotreba imena Laibach bila je nekoliko godina zabranjena te su njihovi nastupi u Jugoslaviji bili spriječeni. Te su zabrane Laibachu pomogle da ostvari karijeru na globalnoj razini.

Prilog 8. Laibach

U komunističkoj zemlji poput Jugoslavije, cenzura je bila sastavni dio političke vlasti. Mnogi punk i novovalni izvođači svoje su albume i pjesme na njima morali mijenjati, izbacivati ili ne izvoditi na koncertima, a sve to jer su urednici preslušavali i provjeravali albume prije objavljivanja. To nije bilo neobično s obzirom na to da je većina urednika bila pod utjecajem Partije, a neki su bili i njeni članovi. Jedan od primjera cenzure na albumima je popularni album Bijelog Dugmeta iz 1976., *Eto! Baš hoću*, koji se u originalu zvao *Eto! Baš hoću biti blesav*. Zanimljivo je da su neki od omota albuma Bijelog Dugmeta bili uistinu provokativni za to vrijeme, ali nisu bili posve cenzurirani, nego su tek poneki promijenjeni.

Već spomenuti bend, Paraf, često je provocirao svojim tekstovima. U svojim su pjesmama spominjali Trst, talijanski grad koji je Jugoslavenima bio glavna destinacija za kupovinu moderne odjeće i svega što je dolazilo sa Zapada, a tada je zapadnjački konzumeristički način života postajao sve popularniji. Parafi u svojoj pjesmi *Rijeka*, spominju šminkere. Parafi su također cenzurirani zbog svog prvog albuma na čijem je omotu bila petokraka zvijezda. Još jedna od brojnih Parafovih provokacija bila je upućena jugoslavenskoj miliciji:

To što želimo reći

Teško može proći

Ali mi se razumijemo

I složno pjevamo

Ni jedne nema bolje od dobre policije

U *Narodnoj pjesmi* govori se o cenzuri i neslobodi govora, na način da svi razumiju o čemu pjevaju, ali ne smiju to slobodno reći. Također, pjevaju o miliciji koji su često puta davali batine omladini, a posebno punkerima i svima onima koji su odudarali od tadašnjeg 'normalnog':

Bend Haustor je imao provokativne tekstove, a jedan od onih koji se ističe je tekst pjesme *Radnička klasa odlazi u raj*. Ova je pjesma također cenzurirana, tj. izbačena s albuma zbog toga što je Jugoton smatrao da je za to vrijeme previše provokativna jer govori o jugoslavenskim radnicima koji odlaze raditi u druge zemlje da bi zaradili za svoju obitelj i općenito smrti radničke klase zbog smrti same Jugoslavije. Toni Juričić u svom radu objašnjava još jedan od motiva iz ove pjesme: „Crni đavo ovdje može predstavljati odgovorne koji uništavaju Jugoslaviju, a koji u javnosti vape

i plaču za time što njihovi radnici odlaze, no ponovno ne čine apsolutno ništa po tom pitanju, već nastavljaju s uništenjem kako bi izvukli osobnu korist.“ (Juričić, 2017: 99) Tekst pjesme se kasnije obistinio – mnogi su stanovnici Jugoslavije pobjegli u druge zemlje, a Jugoslavija se raspala te su u njenom raskolu najviše ispaštali obični radnici i običan narod.

Ni grupa Azra ni njen vođa Johnny Štulić, nisu štedjeli društvo, državu, ali i samog Tita, kako prije njegove smrti, tako i nakon. Mnogi njihovi tekstovi inspirirani su društvenim pojavama i političkim okolnostima u zemlji, što je postalo normalno za Štulića, ali spominjanje Tita u pjesmama uvijek je bilo iznenađujuće: „Ipak, Johnnyju, večito zagrejanom za politiku, i dalje je polazilo za rukom da kroz pesme sažme razmišljanja generacije koja ga je voljela i pretvori ih u poetične parole. Ta razmišljanja – pa samim time i pesme – i dalje su značila ozbiljna zadiranja u tabu teme, makar to zadiranje bilo i maglovito, kao što *Tko to tamo pjeva* govori o pokojnom Titu. Nije čak ni važno da li Štulić pokazuje prekor ili blagonaklonost – ili, što je najverovatnije, i jedno i drugo – jer obratiti se Titu, pa bio on i mrtav već dve godine, bila je politička i svaka druga jeres.“ (Ivačković, 2014: 283) Takvo je stajalište bilo prisutno među svima, bilo da su smatrali Tita dobrim ili lošim. Zanimljivo je i da je danas prisutna određena ‘udaljenost’ od spominjanja Tita i općenito komunističke partije.

9. Punk i novi val danas

21. stoljeće donijelo je mnogo novih glazbenih pravaca, ali i vraćanje starih. Stvoreni su mnogi glazbeni pravci u čijem su razvoju punk i novi val značajno pomogli, a jedan od takvih je britanski post-punk: „Grupe kao što su Public Image Limited, Wire i Swell Maps doslovno su shvatile punkersko odbacivanje pravila, improvizaciju, destrukciju rocka i potom stvorile glazbu koja je u posljednjim desetljećima jedna od najprovokativnijih, najčudnijih, najosebujnijih i istinski buntovna. Ta je glazba često bila daleko ispred svog vremena, pa su tek kasnije njeni ideali ušli u glavne glazbene tokove preko nastavljača post-punka kao što su: R.E.M., U2, Red Hot Chili Peppers, Sonic Youth, Butthole Surfers i mnogi drugi.“ (Sarig, 2005: 233) Još jedan takav primjer je avangardni američki punk, kojeg Sarig (2005: 298) opisuje kao avangardni punk nastao pod utjecajem i drugih žanrova, a od britanskog se post-punka razlikuje u tome što ga krasi progresivnost. Punk i novi val su se izmijenili i razvili u mnoge nove pravce, a još uvijek postoje izvođači koje možemo smatrati predstavnicima punka i novog vala.

Jedan od takvih je Hladno pivo, zagrebački bend koji je do nedavno nizao velike uspjehe u Hrvatskoj i susjednim zemljama. Nastao je 1987. godine, a od početka karijere sviraju punk rock te u svojim tekstovima prate društvo i njihove probleme, a nakon prvih nekoliko albuma okreću se i drugim glazbenim stilovima: „Kasnije bend proširuje svoj glazbeni izričaj. U minimalizam gitare, basa i bubnja dodaju se trube i klavijature. Izvorni punk, čak hardcore (muzički, a i ideološki žešća varijanta punka) izričaj tako se nadopunjuje i omekšava utjecajima mainstream rocka, reggaea, rapa...“ (Tuđan, 2015: 10) Na hrvatskoj su se sceni istaknuli zbog ironičnih tekstova: „Stihovi Mile Kekina neosporno izvrsno seciraju hrvatsku stvarnost naglašavajući zatiranje prava manjina, lažne društvene predodžbe o lakoj zaradi, licemjerje ne štedeći nikog, ni vlast, a ni mase. Svi ti stavovi izrečeni su kroz dojmljivu ironiju čemu svjedoči velik broj priznanja od strane kritike, ali i široko odobravanje publike.“ (Tuđan, 2015: 24) Upravo zbog tekstova s kojima se hrvatsko društvo može poistovjetiti i u kojima se prepoznaje, Hladno pivo od početaka karijere uživa veliku popularnost. Godine 2022. bend se raspao, a frontmen benda Mile Kekin nastavio je sa samostalnom karijerom te i dalje izvodi njihove najveće punk hitove.

Prilog 9. Hladno pivo

Jedan od najpoznatijih i najdugovječnijih hrvatskih punk rock bendova je Psihomodo pop, koji od 1983. godine nastupa diljem regije. Izdali su jedanaest studijskih albuma te otpjevali velik broj pjesama uz koje su odrasle mnoge generacije. Neke od najpoznatijih pjesama su: *Ja volim samo sebe*, *Mila*, *Sexy magazin*, *Ramona*, *Osjećam se haj* i mnoge druge. Bend i dalje nastupa po Hrvatskoj i susjednim zemljama, a privlači i mlađu (alternativnu) publiku.

Mašinko, zagrebački punk rock bend, osnovan je 2010. godine. Jedan su od vodećih punk rock bendova u Hrvatskoj. Popularnost su stekli već 2011. godine kada su u zagrebačkoj Areni nastupili kao predgrupa Hladnom pivu. Dosad su objavili pet studijskih albuma i nastupali na velikom broju festivala, a najzapaženiji nastup ostvarili su na zagrebačkom InMusic festivalu.

Još jedan od zanimljivijih hrvatskih punk bendova su Brkovi. Prepoznati su od strane publike kao turbofolk-punk bend zbog spajanja emotivnih tekstova kao što sadrže turbofolk pjesme, sa punk rock glazbom i heavy metalom. Mnogi ih smatraju pravim punk izvođačima zbog upečatljivih scenskih nastupa i tekstova koji šokiraju.

Najpopularniji hrvatski punk bend, Paraf, 2019. godine ponovno se okupio na nekoliko koncerata u Rijeci, Ljubljani, Zagrebu, Puli, Novom Sadu i Beogradu. Snimci s koncerta izdani su kao live-

album *Delta live 2022*, čime su Parafi i u 21. stoljeću potvrdili da su kulturni punk bend koji je uvelike pomogao u jačanju ovog glazbenog pravca.

Postoji još velik broj punk rock bendova u Hrvatskoj, no nisu ostvarili značajnije uspjehe.

Novi val više ne postoji kao glazbeni pravac, tj. izvođači se više ne izjašnjavaju kao novovalni umjetnici. No, postoji velik broj novih izvođača kod kojih se može čuti utjecaj novog vala i općenito rocka koji se svirao u bivšoj državi. Publika se promijenila i neke nove teme postale su modernije i važnije. Unatoč tome, jugoslavenski novi val i nakon četrdeset godina od pojavljivanja na regionalnoj sceni, privlači novu i mladu publiku, o čemu govori u članku za portal glazba.hr govori Nikola Knežević, autor dokumentarnog filma o novom valu: „Činjenica je da se zanimanje publike promijenilo, naročito posljednjih 10-15 godina i to u pravcu glazbe koja nema dodirne točke s rockom, a kamoli s novim valom. No bez obzira na to ipak još uvijek postoji kritična masa zahvaljujući kojoj značajan broj bendova uspijeva ostati. Izuzetno je važno što određen broj autora iz tog razdoblja radi i danas (Električni orgazam, Darko Rundek, Prljavo kazalište, Nele Karajlić...) tako da su nove generacije u prilici da makar u novim aranžmanima čuju pojedine novovalne pjesme.“ (Glazba.hr, 2021) Još uvijek je prisutno zanimanje publike za glazbu punka i novog vala, zbog čega Croatia Records, nasljednik Jugotona, često objavljuje reizdanja kulturnih albuma.

Kao što je Knežević spomenuo, mnogi novovalni izvođači još uvijek su na sceni. Primjerice, Darko Rundek, nekadašnji frontmen Haustora još uvijek je na glazbenoj sceni. Trenutno nastupa sa dugogodišnjim kolegama u sastavu Rundek & Ekipa. Kroz glazbu je još uvijek društveno angažiran, a posebno je aktivan po pitanju ekologije te zaštite prirode i životinja. Uz Rundeka, tu je i Prljavo kazalište, jedan od najvažnijih predstavnika novog vala, koje redovito nastupa po čitavoj regiji i izvodi svoje najveće novovalne hitove.

Iako novi val više ne postoji, dolazi nova glazba koja se smatra novim valom 21. stoljeća, a tu se posebno ističu bendovi alternativne scene. Porto Morto ističe se kao jedan od najvažnijih predstavnika nove alternativne scene u Hrvatskoj. Ovaj zagrebački bend smatra se mješavinom rocka, popa i indie elektronike, a tekstovi pjesama su im uglavnom ispunjeni humorom i zabavom. Tu je i pjevač Ivan Grobrenski koji se na šaljiv i satiričan način bavi popularnim temama, trendovima i društvom. Još jedan poznati hrvatski sastav koji se ističe svojom kreativnošću je elektro-pop sastav Nipplepeople. Još neki od izvođača za koje možemo reći da su novi val 21.

stoljeća su: Nina Romić, Lovely Quinces, Kandžija i Gole žene, Punčke, Nemanja, M.O.R.T., Pavel, Goran Bare i Majke, Pips, Chips & Videoclips...

10. Provokacija u glazbi danas

Danas je glazba postala dostupna svima putem raznih streaming platformi, kako za slušanje pjesama, tako i za snimanje i objavljivanje autorske glazbe. Glazbenici mogu biti svi, a sve to uz pomoć tehnologije. Popularan je 'auto-tune', alat pomoću kojeg bilo tko može 'urediti' svoj glas, ali ga također i promijeniti do neprepoznatljivosti.

Trend korištenja autotune-a već je godinama prisutan u cijelom svijetu, pa tako i na našim prostorima. Ovu 'pomoć' najviše su iskoristili pjevači narodne glazbe, turbofolka ili popularnog naziva 'cajki'. Tako je dana mogućnost svima, onima s više, ali i onima s manje talenta da postanu pjevači. S pjevačima turbofolka često se povezuje provokativnost, a najpopularnija vrsta provokativnosti je, dakako, u odijevanju. To se posebno odnosi na pjevačice koje se za videospotove i nastupe odijevaju izazovno i oskudno. Žene su u turbofolku predstavljene kao seksualni objekti kojima je smisao života odnos sa muškarcima.

U posljednjih nekoliko godina žene u takvoj vrsti glazbe odmiču se od ustaljenih vrijednosti koje su prisutne još iz vremena bivše države. Žene postaju samostalnije i počinju se baviti feminističkim temama, ali mnogi stručnjaci dovode u pitanje feminizam i seksualni identitet u turbofolku, o čemu za Muf.com govori Maja Valentić: "Poigravanje s određenim elementima alternativnih identiteta u turbofolku Grujić ocjenjuje površinskim, pomodnim i stiliziranim te zaključuje kako su zapravo stvar trenutne strategije turbofolka, a ne istinske, dubinske afirmacije i promocije tih modela ponašanja." (Plantak, 2020: 15) Smatra se da teme poput identiteta, koji je danas vrlo popularna tema u svim vrstama umjetnosti, nisu prisutne zbog iskrene borbe za ravnopravnost svih identiteta i njihovo prihvaćanje, već zbog mode i sve veće prisutnosti različitih identiteta među ljudima.

U žanru turbofolka prisutni su i hrvatski izvođači. Jedna od takvih je i Severina, jedna od najvećih hrvatskih 'zvijezda'. Karijeru je započela devedesetih godina pjevanjem pop glazbe. Godine 2006., nastupila je na glazbenom natjecanju Eurovizija, s pjesmom *Moja štikla* u kojoj je prepoznatljiv zvuk turbofolka pomiješanog s kulturom Dalmacije: „Kako u njezinu tekstu, tako i u glazbi, u pjesmi *Moja štikla* pomiješani su različiti elementi tradicijske kulture dalmatinskog zaleđa i južne Dalmacije (...). Pomiješani su, dakle, elementi različitih krajeva Dalmacije, a sve zajedno, u dinamičnom tempu, spojeno u ritam i energiju turbofolka. Može se steći dojam da je pjesma, zapravo, čista provokacija, koja funkcionira upravo s obzirom na kompletni kontekst (...).“

(Gotthardi Pavlovsky, 2014: 304) Ovim nastupom, Severina je napravila preokret u karijeri i postala jedna od najuspješnijih turbofolk izvođačica, a u posljednjih nekoliko godina je to potvrdila suradnjama sa poznatim turbofolk i 'trap' izvođačima, kako iz Hrvatske, tako i iz drugih susjednih zemalja. Zanimljivo je i da se Severina često 'poigrava' sa različitim glazbenim žanrovima, vraća se tradicionalnijoj dalmatinskoj glazbi, ali istovremeno stvara pjesme koje sluša mlađa publika, posebno u narodnjačkim klubovima. Također, u njenim pjesmama i videospotovima često su bili prisutni i kršćanski motivi, što je smatrano provokacijom prema Crkvi, posebno u pjesmi *Zdravo, Marijo*.

Iako se danas riječ provokacija u glazbi uglavnom povezuje sa vizualnim identitetom pjevača, postoje i primjeri drugih provokacija. Turbofolk je također čest razlog prepucavanja između država koje su nekad bile dio Jugoslavije: „U Hrvatskoj se eksplozija popularnosti turbofolka dogodila relativno brzo nakon završetka Domovinskog rata, (...) već od tada pa nadalje sve više i glasnije ta glazba puni diskoteke, trešti na tulumima i odzvanja iz automobilskih audiouređaja. (...) Uistinu je začuđujuće zbog čega se to u Hrvatskoj, na tlu na kojem se ratovalo, dogodilo s glazbom koja je došla iz iste zemlje iz koje su došle vojne i paravojne formacije protiv kojih se ratovalo. Nije stoga čudno da su pojedini roditelji u Hrvatskoj zabranjivali svojoj djeci da slušaju 'narodnjake' i turbofolk, odnosno, da u se pojedinci, i privatno i u javnosti, ustezali od puštanja te glazbe, kako ne bi nekog iritirali, ili, eventualno, bili 'krivo' shvaćeni, identificirani, odnosno, da su medijski osvrtni na taj fenomen generalno, pa makar i 'između redaka', negativno intonirani.“ (Gotthardi Pavlovsky, 2014: 195). Kako je glazba nekoć povezivala države u Jugoslaviji, tako ih sada razdvaja i svađa. No, autor Gotthardi Pavlovsky u svom istraživanju prisutnosti narodnjaka i turbofolka u Hrvatskoj zaključuje da publika ovih žanrova sluša ove žanrove samo jer im se sviđaju: „Moram priznati da mi ama baš nitko od konzumenata te glazbe u Hrvatskoj nije rekao da je sluša zbog toga da bi nekoga time iritirao ili provocirao. Neki su kao razlog naveli to da im se turbofolk sviđa kao glazba, jer ima 'nabrijan' ritam. Neki su privlačnost te glazbe objašnjavali sadržajem tekstova. U svakom slučaju, svi su kazivači rekli da dotičnu glazbu slušaju jer im se nešto od toga u njoj sviđa.“ (Gotthardi Pavlovsky, 2014: 201). Publika koja nije naklonjena turbofolku osuđuje nastupe turbofolk izvođača u Hrvatskoj, a mnogi ih čak smatraju provokacijom Republike Srbije. Na primjer, tijekom 2023. godine, u Hrvatskoj je otkazan velik broj koncerata na kojima su trebali nastupiti izvođači iz Srbije, pa čak i oni od strane poznatih pjevača narodne glazbe s kojima su odrastali stanovnici bivše države. Jedan od takvih slučajeva je otkazivanje koncerta u Puli na

kojem su trebali nastupati pjevači narodne glazbe: Ana Bekuta, Duško Kuliš, Dragana Kojić i Zorane Mićanović. Gradonačelnik Pule zabranio je turbofolk koncerte u javnom prostoru grada, što je potaknulo lavinu prepirki i nezadovoljstva u Hrvatskoj, ali i u susjednim zemljama, a posebno u Srbiji.

Dakako, i u 21. stoljeću postoje primjeri političke provokacije. Jedan od takvih primjera je ovogodišnji nastup grupe Let 3 na natjecanju Eurovizija. Let 3 je otprije u Hrvatskoj poznat po svojim scenskim nastupima, izgledom, ali i po tekstovima pjesama. Ovaj put Let 3 je šokirao cijelu Europu. Pjesma *Mama ŠČ!* govori o Vladimiru Putinu, ruskom predsjedniku koji je već više od godinu dana jedna od glavnih svjetskim tema zbog agresije na Ukrajinu. No, iako je pjesma sama po sebi provokativna i kritizira ruskog predsjednika, ne bi to bila potpuna provokacija bez originalnog nastupa riječkog benda u kojem pjevač podsjeća na Adolfa Hitlera, a ostali članovi su obučeni kao vojnici u visokim petama. Također, tijekom izvođenja pjesme, bend je skinuo odjeću i ostao u prozirnim kostimima. Kasnije je nastup morao biti izmijenjen zbog eurovizijskih pravila, no i to je bilo dovoljno da njihov nastup ostane zapamćen. U pjesmi se često spominje traktor, zbog čega je bend bio prozvan da provocira narod Srbije. Naime, tijekom Domovinskog rata, velik broj srpskih stanovnika bježao je od rata na traktoru, zbog čega se potegnulo pitanje spominjanja traktora hrvatskog benda. Bend se obranio da im to nije bila namjera, ali nije čudno što su dane takve pretpostavke zbog ranijeg spominjanja srpskih gradova u pjesmama Leta 3 – jedan od albuma su nazvali *Bombardiranje Srbije i Čačka*.

Još jedan od primjera bendova koji svojim tekstovima provociraju publiku je Hladno pivo. Njihove pjesme obrađuju različite teme te njima provociraju i kritiziraju društvene probleme u Hrvatskoj, ali i u drugim zemljama. U pjesmi *Šamar* s istoimenog albuma govore o nasilju nad ženama. U pjesmi *Cirkus* govore o životima koji su potrošeni samo na zabavu, a o birokraciji govore u pjesmi *Čekaonica*. Jedna od njihovih najpoznatijih pjesama je *Zimmer frei*:

Kad jednoga dana turizam procvjeta

I navale Švabe u rekordnom broju

Cijela će zemlja, samo od ljeta

Živjeti kao bubreg u loju

U njoj govore o Hrvatskoj kao turističkoj destinaciji i o hrvatskom narodu koji traži lak način zarade. Iako je pjesma objavljena 2003. godine te se velik broj tvrdnji obistinilo, ova uspješnica Hladnog piva i dalje provocira Hrvate i vlast zbog sve većeg oslanjanja zemlje na turističku sezonu.

Jedan od najpoznatijih hip hop bendova u Hrvatskoj, Tram11, 2022. godine izdao je album *Jedan na jedan* koji je zgrozio publiku. Smatran je provokativnim zbog spominjanja homoseksualaca, vrijeđanja žena, Tita, politike, Jasenovca i mnogih drugih tema. Album je potaknuo lavinu negativnih komentara zbog čega je ubrzo nakon povučen iz prodaje te je produkcijska kuća Menart prekinula suradnju s Tram11-om.

Još jedan od hip-hop izvođača u svojim tekstovima provocira društvo svojim tekstovima. Radi se o Vojku V, reperu koji u svojim pjesmama spominje probleme u društvu. *Ne može, Kako to, Zovi čovika* – samo su neke od pjesama u kojima Vojko V priča o Hrvatima i njihovim životima. Također, zajedno s reperom imena Grše, 2021. godine izdao je pjesmu *Mamići*:

Vadi se kesica, počinje pressica

Zdravko i Zoki, stalno na koki

Idemo tvrdo ka Mamići

Eura brdo ka Mamići

Uzmemo paricu, prijedemo granicu

Zoki i Zdravko, nećemo u zatvor

U njoj govore o Zdravku i Zoranu Mamiću, nogometnim trenerima optuženima za korupciju i davanje mita. Ove je godine Zdravko Mamić podignuo privatnu tužbu protiv izvođača zbog teksta u spomenutoj pjesmi.

Krešo Bengalka također je jedan od rap izvođača poznat po svojim društveno angažiranim pjesmama. Jedna od takvih je pjesma *Boli Me* u kojoj progovara o nepravdi, korupciji i podjelama u društvu.

11. Zaključak

Punk i novi val imali su velik utjecaj na hrvatsku glazbenu scenu i društvo općenito. Značajno su pridonijeli razvoju hrvatske glazbe te su još uvijek inspiracija mnogim novim glazbenicima.

Osim što su bili potpuno novi glazbeni stilovi koji su se isticali energičnošću, jačinom i kreativnošću, odmaknuli su jugoslavensku i hrvatsku glazbu od tadašnjih konvencionalnih glazbenih žanrova. Svojim su tekstovima iznenađivali i šokirali publiku zbog realnog pristupa problemima tadašnjeg društva. Do pojave punka i novog vala, spominjanje političkog stanja u državi i kritiziranje društva nisu bili uobičajeni. Punk i novi val osnažili su publiku, posebno onu mlađu, da iznose svoje mišljenje i stajališta te da ne budu samo pasivan dio društva. Također su potaknuli mnoge glazbenike da eksperimentiraju i poigravaju se s novim i drugačijim zvukom. Glazbenici su postajali sve slobodniji, sami su organizirali nastupe, bavili se produkcijom i neovisnim izdavaštvom. Postavili su temelj mnogim novim glazbenim žanrovima i stilovima te su svojim slobodnijim načinom izražavanja bili ispred svog vremena.

Punk i novi val bili su više od još jednih glazbenih pravaca. Bili su jedan od oblika bunta prema zastarjelim vrijednostima i normama, što je za komunistički režim bilo vrlo provokativno. Politika i njeni apsurdni, represivni i cenzura, društvo i običaji, moral i nepravda – sve su to bile teme punka i novog vala. Punk i novi val bili su izraz nezadovoljnog društva i potrebe za slobodom izražavanja. Svojim provokacijama uspjeli su potaknuti mlade na aktivnije sudjelovanje u društvenim problemima i pitanjima. Ovi su pravci osvježili glazbenu scenu Jugoslavije, ali su u isto vrijeme izazvali kontroverze i promijenili društvo u mnogo modernije i otvorenije. Glazba punka i novog vala, ali i provokativna moda i scenski nastupi koji su bili daleko od tadašnjeg 'pristojnog' ponašanja, bili su izraz individualnosti i odstupanja od uniformiranosti jugoslavenskog društva. Postali su simbol otpora i želje za promjenom.

Danas glazba i dalje provocira, ali je društvo puno slobodnije i liberalnije. Neki se glazbenici i dalje bave angažiranim tekstovima te kritiziraju društvo, ekonomiju i politiku. Time potiču publiku na rasprave i razmišljanja. Takvi se glazbenici nazivaju kontroverznima. Angažirani tekstovi pjesama mogu se pronaći u mnogim glazbenim žanrovima, a najviše se i dalje ističe rock glazba te rap i hip hop. Glazbenici su u svojim tekstovima uglavnom usredotočeni na teme identiteta, društvenih nepravdi i nejednakosti, ekologije te mentalnog zdravlja.

No, s obzirom na to da je danas prevladava vizualni aspekt, provokaciju u glazbi najviše se primjećuje u vizualnom identitetu glazbenika. U fokusu je odjeća i izgled, videospotovi, a najviše društvene mreže i kako se glazbenici na njima prikazuju. Društvene mreže omogućuju brže slanje poruke koju glazbenici žele poslati te su postale neizostavni dio identiteta glazbenika. Zbog toga, glazbenici vrlo brzo mogu izraziti svoje stavove i provocirati stavove javnosti. Glazba još uvijek ima moć izazivanja i provociranja svih segmenata društva te je jedan od važnih alata pomoću kojeg se istražuju kontroverzne teme, ističu različite ili nove perspektive te se potiče društvo na reakciju i sudjelovanje u poboljšanju zajednice.

12. Literatura

Knjige

- Barić, Vinko. 2011. *Hrvatski punk i novi val: 1976-1987*. Solin: Samostalno autorsko izd.
- Denegri, Ješa. 2007. *Razlozi za drugu liniju: Za novu umetnost sedamdesetih*. Zagreb: Marinko Sudac.
- Gotthardi Pavlovsky, Aleksej. 2014. *Narodnjaci i turbofolk u Hrvatskoj: zašto ih (ne) volimo?* Zagreb: Naklada Ljevak
- Ivačković, Ivan. 2014. *Kako smo propevali*. Beograd: Laguna.
- Ramet, Sabrina Petra. 2005. *Balkanski Babilon*. Zagreb: Alinea.
- Sarig, Roni. 2005. *Tajna povijest rocka*. Koprivnica: Šareni dućan.
- Strongman, Phil. 2007. *Pretty Vacant – Povijest punka*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Šuvaković, Mirko. 2005. *Pojmovnik suvremene umjetnosti*. Zagreb: Horetzky.
- Vesić, Dušan. 2020. *Zamisli život: novi val – prva generacija*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Znanstveni radovi

- Čović, S. (2021) *Politički prijepori oko društvene uloge umjetnosti u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Gegić, L. (2022) *Tranzicijska svakodnevnica u tekstovima Hladnog piva*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Juričić, T. (2017) „Utjecaj radničke klase i socijalizma na punk pjesništvo u SFRJ“, *Jat: časopis studenata kroatistike*, Vol. 1, No. 3, 87-105.
- Memić, M. (2019) *Društveno angažirani performance na prostoru bivše Jugoslavije od sredine '60-ih do početka '90-ih godina XX stoljeća*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.
- Mihaljek, N. (2015) *Novi val u glazbi kao odgovor na društveno-političke promjene u Jugoslaviji 1980-ih godina*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Mihaljević Jurković, M. (2017) „Postanak i razvoj Novog vala na području bivše Jugoslavije“, *Pleter: Časopis udruge studenata povijesti*, Vol. 1, No. 1, 239-253.
- Mitrović, K. (2022) *Punker, novi val i generacija Z – sličnosti i razlike*. Završni rad. Osijek: Sveučilište u Osijeku.

Pavela, D. (2021) *Glazbeni pravci kao indikatori društvenih promjena: Punk i novi val u svijetu i Jugoslaviji*.

Diplomski rad. Split: Sveučilište u Splitu.

Plantak, T. (2020) *Turbofolk u svakodnevici mladih u Hrvatskoj: od margine do mainstreama*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Potočki, J. (2016) *Utjecaj Zapada na socijalističku Jugoslaviju*. Završni rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Puharić, A. (2016) *"Ja sam antikrist" – punk kao kultura protesta*. Završni rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Svirčević, J. (2021) *Riječki novi val*. Završni rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.

Tuđan, T. (2015) *Kinizam, cinizam, punk otpor: analiza albuma "Šamar" Hladnog piva*. Završni rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci.

Internetski izvori

Zarez. URL: <http://www.zarez.hr/clanci/umjetnost-između-provokacije-i-cinizma> [pristup: 01.08.2023.]

Artland Magazine. URL: <https://magazine.artland.com/10-controversial-artworks-changed-art-history/> [pristup: 01.08.2023.]

History. URL: <https://www.history.com/news/most-controversial-art-in-history> [pristup: 01.08.2023.]

The Collector. URL: <https://www.thecollector.com/controversial-art-history/> [pristup: 01.08.2023.]

Nacional. URL: <https://www.nacional.hr/cetiri-desetljeća-benda-koji-svoju-umjetnost-temelji-na-provokaciji/> [pristup: 05.08.2023.]

Eriksen, N. (1980). *Popular Culture and Revolutionary Theory: Understanding Punk Rock*. URL: <https://www.marxists.org/history/erol/ncm-6/punk.htm> [pristup: 10.08.2023.]

Glazba.hr. URL: <https://glazba.hr/citaj/40-godina-novi-val-uskrsnuce/> [pristup: 27.08.2023.]

Muzika.hr. URL: <https://www.muzika.hr/porto-morto-intervju/> [pristup 28.08.2023.]

Narod.hr. URL: <https://narod.hr/kultura/let-3-i-eurosong-natjecanje-u-glazbi-ili-cemu-je-li-hrvatski-doprinos-pjesma> [pristup: 29.08.2023.]

Genius. URL: <https://genius.com/Buldozer-zene-i-muskarci-lyrics> [pristup: 30.08.2023.]

Tekstovi.net. URL: <https://tekstovi.net/2,3579,44059.html> [pristup: 30.08.2023.]

Večernji list. URL: <https://www.vecernji.hr/showbiz/sudenje-grsi-i-vojku-v-podiglo-popularnost-pjesme-mamici-procitajte-stihove-pjesme-1662549> [pristup: 30.08.2023]

Muzika.hr. URL: <https://www.muzika.hr/hladno-pivo-zimmer-frei/> [pristup: 30.08.2023.]

13. Prilozi

Prilog 1. Sex Pistols

Prilog 2. Motiv petokrake zvijezde u jednom od performansa Marine Abramović

Prilog 3. Paraf (u drugoj postavi)

Prilog 4. Prljavo Kazalište

Prilog 5. Azra: Mišo Hrnjak, Branimir Johnny Štulić i Boris Leiner

Prilog 6. Film

Prilog 7. Haustor

Prilog 8. Laibach

Prilog 9. Hladno pivo